

**ERGENLİK DÖNEMİ ONİOMANİANIN DEPRESYON VE BENLİK SAYGISI
ARACILIĞIYLA YORDANMASI ÜZERİNE BİR DERLEME ÇALIŞMASI****Fatma IŞIK*****Prof. Dr. Sevda ASLAN******Özet**

Bu çalışmanın temel amacı ergenlerde yaşanan depresyon ve benlik saygısı düzeyinin oniomania ile ilişkisini yordamaktır. Bu amaç doğrultusunda, öncelikle oniomania (alışveriş bağımlılığı) kavramı terimsel olarak ele alınmış, ardından kavramın tarihçesi incelenmiştir. Devamında oniomanianın sıklık ve yaygınlığı, etiyojisi ve kuramsal çerçevesi ele alınmıştır. Kompulsif satın alma davranışı psikolojik faktörler başlığı altında incelendiğinde, depresyon ve benlik saygısı kavramlarının tanımları yapılmış, özellikle bu kavramlar ve kompulsif satın alma davranışı arasındaki ilişki araştırılmıştır. Bunlara ek olarak ergenlik dönemi incelenerek bu dönem psikoanalitik ve psikososyal kuram çerçevesinde ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Oniomania, benlik saygısı, kompulsif satın alma, depresyon

**A REVIEW ON THE PREDICTION OF ADOLESCENT ONIOMANIA THROUGH
DEPRESSION AND SELF-RESPECT****Abstract**

The main purpose of the study is to predict the relationship between oniomania and depression and self-esteem levels in adolescents. For this purpose, first of all, the concept of oniomania (shopping addiction) was discussed as a terminology, and then its history was examined, tackle by the frequency and prevalence of the concept, its etiology and the theoretical framework. When compulsive buying behavior is examined under the title of psychological factors, definitions of the concepts of depression and self-esteem are made and the relationship between these concepts and compulsive buying behavior is investigated. In addition, the adolescence period has been examined and this period has been discussed within the framework of psychoanalytic and psychosocial theory.

Keywords: Oniomania, self respect, depression, adolescence

* Kırıkkale Üniversitesi, Yüksek Lisans Öğrencisi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı ORCID: 0000-0003-1039-7788 fatmaisk_18@outlook.com

** Kırıkkale Üniversitesi, Prof. Dr. Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, ORCID: 0000-0001-6544-3302 svd.aslan@kku.edu.tr

Derleme Makale

Sayfa Sayısı: 663-677

Makale Geliş Tarihi: 13.03.2022

Makale Kabul Tarihi: 18.05.2022

Makale Yayın Tarihi: 31.05.2022

1. Giriş

Alışveriş yapma sıklığınız ne düzeydedir? Alışveriş yaptığınızda kontrolü kaybettiğiniz zamanlar olur mu? Peki ya alışveriş yapmadığınızda bir gerginlik hisseder misiniz? Alışveriş oldukça gündelik ve masum bir ihtiyaçmış gibi görülse dahi anlık istek ve hazlarla ihtiyaç duyulmadığı hâlde satın alma isteğinin yanında bir bağımlılık biçimi olabilir. Çağlar öncesinden bu yana düşündüğümüzde, insanları bir şeyler alabilmek için motive eden bir kaynak hep var olmuştur (Odabaşı, 2006).

Tamam ve diğerleri (1998: 224); yaptıkları çalışmada Yunanca ‘‘satılık’’ anlamına gelen ‘‘onios’’ ve çılgınlık, delilik anlamına gelen ‘‘mania’’ sözcüklerinin birleşiminden oluşan ‘‘zorlayıcı satın alma bozukluğu’’ olarak da bilenen oniomania teriminin ilk kez 1915 yılında Alman Psikiyatrist Emil Kraepelin tarafından tanımlandığını ve ‘satın alma manisi’ olarak literatüre geçtiğini ortaya koymuşlardır. Ardından satın almada bağımlılık (Sussman, Lisha ve Griffiths, 2011: 3), dürtüsel satın alım (Türker, 2019: 3) gibi isimlerle anılmıştır. Oniomanianın hastalık olarak literatüre girmesi ancak 1980 yılını bulurken oniomania ile ilgili çalışmalar da yakın geçmişe kadar oldukça kısıtlıdır (Yılmaz, 2019: 1). Ancak günümüzde var olan tüketim toplumunda bireyleri mali anlamda zora sokan, ardından aile ve evlilik yaşamlarını sekteye uğratan bu bozukluğa olan ilgi ve çalışma artmıştır (Tamam, Diler ve Özpoyraz, 1998: 225).

Günümüz toplumunda aşırı tüketim kültürünün bir parçası olarak da düşünülen (O’ Guinn ve Faber, 1989: 147) kompulsif satın alma davranışının sebepleri aşağıda sıralanmıştır (İqbal ve Aslam, 2016: 97):

- Kişinin psikolojik durumu,
- İçinde bulunulan çevrede statü sahibi olma,
- Bir gruba ait olma gibi isteği,
- Benlik saygısında azalma,
- Depresyon, endişe, anksiyetenin olumsuz etkileri.

Satın alma eyleminin ardından bireyde bir rahatlama gözlenir. Ancak hemen sonra bireyde suçluluk ve pişmanlık duyguları oluşur (Okutan, Bora ve Altunışık, 2013: 122). Aslına bakılırsa bu durum davranışın dürtüsellğine vurgu yapmaktadır. Tüm bunlardan yola çıkarak çalışmanın temel amacı ergenlerde yaşanan depresyon ve benlik saygısı düzeyinin oniomania ile ilişkisini yordamaktır.

2. Kuramsal Çerçeve

Freud'dan aktaran Ayazoğlu ve diğerlerine (2019:52-53) göre, Psikoanalitik kuram çerçevesinde incelendiğinde, erken çocukluk dönemi yaşantılarının ve bireyin istikrarlı içsel öz imgesinin kompulsif satın alma davranışına neden olabileceği ortaya konulmuştur. Erken çocukluk dönemi olumsuz deneyim ve duygularının, satın alma davranışı sırasında kişide yoğun şekilde hissedilen aşırı mutluluk ve coşku şeklinde tanımlanan öfori tarafından desteklendiği ya da ortadan kaldırıldığı düşünülmektedir.

Bandura'dan aktaran Yılmaz'a (2019: 17-18) göre, sosyal çevrenin ve sosyal öğrenmenin kişilik gelişiminin kritik evrelerinde önemli bir yeri vardır. Sosyal öğrenmede bireyler etraflarındaki ve dış çevredeki bireyleri referans alarak yeni davranış kalıpları öğrenirler. Model olarak öğrenme diye adlandırılan bu öğrenme stili sayesinde birey özyeterlilik becerisinin gelişmesine katkı sağlar. Erken gelişim dönemi incelendiğinde çocuklar, özellikle ebeveynlerinin davranışlarını modeller ve çocukların davranışları çevre tarafından desteklenirse bu davranış kalıcı hâle gelir. Ancak pekiştirilen her davranış kalıbı istendik davranışlar olmayabilir. İstendik olmayan davranış kalıplarından biri de oniomanidir. Bireylerin alışveriş seçeneklerinin oldukça fazla olması, ürünlere erişim kolaylığı ve alışverişin toplumun neredeyse her kesiminde tekrar edilen ve özendirilen bir davranış olması sosyal öğrenme ve oniomania arasındaki bağı ortaya koymaktadır.

Thompson'dan aktaran Yılmaz (2019:18) öz-denetim (self-regulation) kuramının kökeninin sosyal öğrenme kuramına dayandığını belirterek kuramı; bireyin duygu, düşünce ve tutumlarını istendik şekilde yönetmesi ve düzenlemesi, bunun sonucunda da önce kendisiyle ardından çevresiyle uyumlu ve işlevsel davranışlar ortaya koyması şeklinde tanımlamıştır. Kişilerin duygularını kontrol etmesi ve düzenlemesi karmaşık bir süreçtir. Öyle ki bu süreç çocukluk döneminden itibaren başlar. Bireyler öz-denetim kuramı çerçevesinde duygu, düşünce ve tutumlarını istendik şekilde kontrol edip düzenleyemediklerinde ortaya koydukları olumsuz tecrübeleri telafi etmek için uyumsuz davranışlara yönelebilmektedirler. Öte yandan bireyler bu dönemde, özellikle alkol ve madde kullanımı, yeme bozuklukları, dürtü kontrol bozuklukları gibi odağını değiştirecek eylemler sergileyebilmektedir.

DeWall'dan aktaran Yılmaz'a (2019:19) göre, kaçış kuramı (escape-theoriy) kişinin kendi olumsuz algılarından ve tutumlarından kaçmasına olanak sağlayan davranış ve düşünce kalıpları olarak tanımlanmaktadır. Kaçış teorisi bireyin olumsuz psikolojik reaksiyonlardan uzaklaşmasına yardımcı olsa da temelinde benlikten kaçışa sebep olduğu için kompulsif satın alma davranışı başta olmak üzere istenmeyen davranışlara yol açabilmektedir.

3. Kuramlar Çerçevesinde Ergenlik Dönemi

Çocukluk ve yetişkinlik dönemi arasında bir köprü olmasının yanında biyolojik, psikolojik ve sosyal gelişimlerle kanalize olan ergenlik dönemi; bireyin vücudunda çeşitli fiziksel değişikliklere ek olarak duygusal, cinsel ve psiko-sosyal değişimler ile başlayıp bireyde kimlik duygusunun oluşması ve bireyin sosyal üretkenliğini kazanması ile son bulan bir dönemdir (Derman, 2008: 18). Erken ergenlik, orta ergenlik ve geç ergenlik olmak üzere üç döneme ayrılan ergenlik dönemi temelde, 12 ile 21 yaş arasını temsil etmektedir.

3.1.Psikoanalitik Kuram

Ergenlik dönemi, psikoanalitik kuram çerçevesinde incelendiğinde, bireyin zihinsel enerji ve davranışlarının libidinal enerji (ruhsal enerji) tarafından sağlandığı ortaya konulmuştur. Psikoanalitik kurama göre ruhsal enerji üç ayaklı bir sehpa benzetilebilir; sehpanın bir ayağını dürtülerimizin ve içgüdülerimizin deposu görevini üstlenen *id* (alt benlik) oluştururken, diğer ayağını; idin kontrolünü, yani dürtülerimizin denetimi ve dış dünyaya uyumu sağlayan *ego* oluşturur. Sehpanın son ayağını ise; iyiyi ve kötüyü ayırt etmemizi sağlayan, ahlâki yapımızı oluşturan, doğruyu ve yasakları belirleyen *süperego* oluşturur. Gelişim dönemleri düşünüldüğünde, doğumdan bir- bir buçuk yaşa kadar olan döneme oral dönem denilmektedir. Oral dönemde, psişik enerji ağız ve çevresindedir. Psişik enerjinin oral bölgeden anal bölgeye geçmesi ile anal dönem başlamaktadır. Libidinal enerjinin genital bölgeye geçmesi ile başlayan fallik dönem ise üç-dört yaşından itibaren ortaya çıkar. Erkek çocukta Oedipus Kompleksi denilen iğdiş edilme korkusu ve kız çocukta görülen Elektra Kompleksi, yine fallik döneme karakterize olmuş özelliklerdendir. Fallik dönemi takiben gelen altı-on iki yaşlarını kapsayan latent (gizil) dönem ise çocuğun aynı cinsten ebeveyne yaklaştığı ve onu örnek aldığı dönemdir. En nihayetinde ergenlik dönemi on iki- on sekiz yaşları arasını kapsamakla beraber, bu dönemde cinsel dürtülerin belirgin biçimde arttığı gözlemlenir. Bu kuramda, ergenliğin temel hedefi genital evreye ulaşmak ve libido nesnelere yatırım yapmaktır (Cloutier, 1994: 883).

3.2.Psikososyal Gelişim Kuramı

Erikson'dan aktaran Işık'a (2016: 162) göre, Erikson; Freud'un libido kavramını kabul etmiş, fakat kişilik gelişimini daha epigenetik bir çerçevede incelemiştir. Erikson'un Psikososyal Gelişim Kuramı'nda gelişim süreci bireyin ilk çocukluk döneminden başlayıp yaşlılık dönemine kadar devam eden sekiz temel evreye ayrılır. Her bir gelişim döneminde karşıt bileşenler çatışır ve bu çatışma sonucunda bireyin çözmesi gereken krizler (karmaşa) ortaya çıkar. Gelişim döneminde yaşanan

... (akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

krizlerin çözümlenmesi ilgili psikososyal gelişim döneminin temel görevi sayılmaktadır. Gelişim dönemlerinde yaşanan bu krizlerin çözümlenmesi bir sonraki dönem için oldukça sağlıklı temeller oluşturur. Ancak krizlerin çözümlenmemesi Erikson'a göre fiksasyona (saplantı) neden olmaz ve çözülemeyen karmaşaların sonraki gelişim evrelerinde çözülebilmesi olasıdır. Psikososyal Gelişim Kuramı'nın evreleri aşağıda sıralanmıştır:

- Temel güvene karşı temel güvensizlik: Bu dönemin temel gücü *umut*, temel patolojisi *geri çekilmedir*. Bebeklik dönemini kapsayan bu evrede bebeğin ihtiyaçları yeterince karşılanırsa güven duygusu oluşur, ihtiyaçlar yeterince karşılanmaz ya da fazla karşılanırsa güvensizlik meydana gelir.
- Özerkliğe karşı utanç ve şüphe: Yaklaşık olarak iki-üç yaşlarını kapsayan bu dönemde çocuk kendi iradesi ile çevresini keşfetmek ve tanımak ister. Bu özerklik engellenir ve bastırılırsa çocukta utanç ve şüphe duyguları oluşur. Dönemin temel gücü *irade(istenc)*, temel patolojisi ise *zorlantıdır*.
- Girişimciliğe karşı suçluluk: Bu evrede çocuklar özerk davranışlardan ziyade amaçlı davranışlara yönelirler. Bilişsel becerilere ek olarak çocukta her şeye gücünün yettiğini hayal etme durumu gelişir ve belli bir noktada çocukta suçluluk duygusuna sebep olur. Dönemin temel gücü *amaç* temel patolojisi ise *çekingenliktir*.
- Çalışkanlığa karşı aşağılık: 6-12 yaş arasını kapsayan bu evrede çocuğun ilgisi sosyal ve akademik konulara yoğunlaşmaktadır. Dönemin temel gücü *yeterlilik* olmakla birlikte bu dönemde çocuktan potansiyelinin üzerinde bir başarı beklentisinin olması, çocukta yetersizlik ve aşağılık duygusuna sebep olacaktır. Sonuçta dönemin temel patolojisi kabul edilen *tembellik* ortaya çıkacaktır.
- Kimlik kazanmaya karşı kimlik kargaşası: Ergenlik döneminin tamamını kapsayan bu evrede kimlik duygusunun üç temel bileşeni kabul edilen cinsiyet rolü, mesleki yönelim ve toplumsal roller kazanılmaktadır. Ergenlik döneminde hem fiziksel hem psikolojik değişim ve gelişim gösteren bireyin temel karmaşası kimlik kazanmaktır. Ergen bu dönemde toplumdaki yerini, toplumdaki konumunu ve hedef mesleğini belirlemeye çalışmaktadır. Erikson ergenlerdeki bu çabaya kimlik bunalımı demektedir. Kimlik bunalımının ağırlaşması ve uyumun gecikmesine ise kimlik kargaşası adı verilmektedir.
- Yakınlığa karşı yalıtılmışlık: Kimlik kargaşası biten genç, artık kendi kimliğini başkası ile bütünleştirme ve kaynaştırma yönünde ilerler. Bazen de kişi kimliğini yitireceği korkusu

... (akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

ile ya da kimliğini kazanamadığı için yakın ilişkilerden kaçınabilir. Buradan hareketle dönemin temel gücü *sevgi* temel patolojisi ise *dışlanmadır*.

- Üretkenliğe karşı durgunluk: Altmışlı yaşlara kadar devam eden bu dönemde bireyin temel modu üretilir. Üretkenlik kavramının temel anlamı yeni nesillerin oluşturulması ve onlara rehberlik edilmesidir. Bu evrenin temel gücü *ilgi* temel patolojisi ise *reddediciliktir*.
- Benlik bütünlüğüne karşı umutsuzluk: İleri yetişkinlik dönemini kapsayan bu evrede birey, yaşamını gözden geçirir ve anlamlandırır ya da ölüm korkusu ile yüzleşir. Bireyin yaşamını gözden geçirip anlamlı bir çerçeveye oturtması bu dönemin de temel gücü olan *akıl ortaya çıkmasını* sağlar. Bireyin tam tersi yaşamını anlamlandıramaması ve ölüm ile yüzleşmesi ise dönemin temel patolojisi olan *hor görmeye* sebep olmaktadır.

Kimlik gelişiminin merkezi konumu olan ergenlik döneminin temel krizi, ergenin 'ben kimim?' sorusuna cevap aramasıdır. Ergenin bu çabası zaman zaman hüsrana ile sonuçlansa da artan toplumsal beklentiler ergen bireyin sorumluluk almasını gerektirmektedir (Alparlan, 2012: 181). Ergenlik döneminde yaşanan kimlik arayışı ve gelişimsel zorluklar, ergenin psikolojik anlamda bozukluk yaşamasına sebep olabilmektedir. Bu bozuklukların başında da depresyon gelir. Ergenlik dönemi ile birlikte yaygınlığı artan depresyon, duygularda umutsuzluk ve güvensizlik; davranış ve düşüncelerde belirgin bir yavaşlama şeklinde tanımlanan ruhsal bozukluktur (Çutuk, 2017: 110). Çocukluk döneminde sıklığı ve yaygınlığı az olan depresyon, ergenlik dönemi ile birlikte artış gösterir (Ertem ve Yazıcı, 2006: 8).

Ergenlik döneminin bir diğer krizi ise benlik saygısında yaşanan düşüklüktür. Benlik saygısı bireyin kendi varlığını nesnel bir bakış açısı ile incelemesi, artı ve eksilerinin farkına vararak eksikliklerini pozitif bir bakış açısı ile tamamlamaya ya da kabul etmeye çalışmasıdır. Düşük benlik saygısı, kişinin kendi benliğine karşı var olan olumlu bakış açısını yitirmesi ya da bakış açısının olumsuzlaşması şeklinde özetlenebilir (Tunç ve Kolburan, 2019: 58).

Roberts ve diğerleri (2006: 309); 'Ergen özerkliği ve ailenin kompulsif satın alma davranışı üzerindeki etkisi' konulu çalışmalarında, boşanmış ebeveynlere sahip ergenlerin mutluluk ve kompulsif satın alma davranışı arasında olumlu bir bağ kurduğunu ortaya koymuşlardır. Bununla birlikte ergenlerde akran etkisi ve ebeveyn tutumlarının kompulsif satın alma davranışını tetiklediği de görülmüştür (Roberts ve Roberts, 2012: 114).

4. Oniomania

Kompulsif satın alma davranışı olarak da isimlendirilen oniomania, aniden gelen karşı konulması zor para harcama, tüketim ya da alışveriş yapma isteğidir (Ayazoğlu, Aksu, Ünübol ve Sayar, 2019: 51). Genellikle, bireyler bu isteğe karşı koyamaz ve eylemi gerçekleştirir. Sonuçta içsel, sosyal ve finansal problemlerle karşılaşır (Thomas, Menhali ve Humeidan, 2016: 357).

4.1. Oniomanianın (Alışveriş Bağımlılığı) Tarihçesi

Zorlayıcı satın alma bozukluğu olarak da anılan alışveriş bağımlılığı, yaklaşık bir asır önce Alman Psikiyatrist Emil Kraepelin tarafından ortaya konulmuştur. Eugene Bleuler'dan aktaran Ayazoğlu ve diğerlerine (2019:46) göre zorlayıcı satın alma bozukluğu reaktif bir dürtü veya dürtüsel deliliktir. Oniomania davranışı ise o zamandan beri; zorlayıcı tüketim, zorlayıcı satın alma, bağımlı satın alma, satın almada kontrolsüzlük olarak isimlendirilmiştir.

Oniomania bir açıdan dürtüsel bir davranış olduğundan, kişiler satın alma güdülerine karşı koyamazlar (Baumeister, 2002: 671). Sonunda da aile ve etraftan gelen tenkitler, mali problemler, borçlanma/iflas etme gibi kritik durumlara maruz kalırlar (Türker, 2019: 3). Öyle ki oniomania üzerine önemli çalışmaları olan O'Guinn ve Faber (1989: 147) bu gidişatın intihar ile sonuçlanabileceğini vurgulamışlardır. Davranışın bu denli ciddi etki ve sonuçlarının olması araştırmacıların dikkatini çekmiş ve davranış üzerine yoğunlaşılmasını sağlamıştır (Türker, 2019: 3).

4.2. Oniomanianın Sıklık ve Yaygınlığı

Kompulsif satın alma davranışı ile ilgili spesifik çalışmaların az olmasından kaynaklı olarak, sıklığı bilinmemektedir. Kuo'dan aktaran Tamam ve diğerlerine (1998:225) göre günümüzde alışveriş bir nevi boş zaman aktivitesi hâline gelmiştir. Bu durum plansız alışverişe sebep olmuş ve ihtiyaç dışı alışverişini arttırmıştır. Christenson ve arkadaşlarından aktaran Tamam ve diğerleri (1998: 225), yapılan araştırma sonucunda bozukluğun kadınlarda daha fazla olduğu sonucuna ulaşmış ve bozukluğun kadınlardaki oranının %80-92 arasında olduğunu belirtmişlerdir. Kompulsif satın alma davranışı üzerine yapılan bir diğer çalışmada ise satın alma davranışının, kadınlarda ve ergenlerde daha yüksek olduğu neticesine ulaşılmıştır (Yılmaz, 2019: 44). Günümüzde internet ortamının kolay ulaşılabilir ve kullanılabilir oluşu, satın alım eyleminin doğrudan ve yüz yüze iletişim ya da sosyal temas gerektirmemesi, aynı zamanda ürün teklifleri ve fiyatları konusunda sürekli geri bildirim almak kompulsif satın alma davranışının sıklığını arttırmıştır (Lejoyeux ve Weinstein, 2010: 2).

Kompulsif satın alma davranışı üzerine gerek yurt içinde gerekse yurt dışında detaylı ve sistematik çalışma sayısının az olmasından dolayı etiyojisi tam olarak ortaya konulamamıştır. Ancak

... (akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

kompulsif satın alma davranışına eşlik eden psikopatolojiler değerlendirildiğinde etiyojisine dair genel bir çerçeve çizilebilir. (Tamam, Diler ve Özpoyraz, 1998: 226). Bireyin bulunduğu toplum içinde konumunu yükseltme ve bir gruba ait hissetme isteği oniomaniaya sebep olmaktadır. Bununla birlikte benlik saygısında yaşanan belirgin düşüşün yanında, depresyon, endişe ve kaygının olumsuz etkilerinden kurtulma güdüsü de oniomaniaı tetiklemektedir (Iqbal ve Aslam, 2016: 97).

4.3. Oniomanianın Klinik Özellikleri ve Tanı Ölçütleri

Oniomaniaya dair yapılan son çalışmalardan hareketle materyalizm ve oniomania arasında önemli bir ilişki bulunmuştur (Iqbal ve Aslam, 2016: 92). Dittmar (2005: 472), materyalizm ve oniomania arasındaki ilişkiden hareketle, bir bireyin materyalist değerinin onun kompulsif satın alma davranışını tahmin etmede önemli bir etken olduğunu ortaya koymuştur. Oniomania eyleminde birey alışveriş öncesi güçlü bir istek duyar ve bu isteğe karşı koyamaz. Eylem anında güçlü bir gerginlik hisseder ve eylem sonunda rahatlamayla birlikte gelen pişmanlık duygusuna kapılır. Kompulsif satın alma davranışında birey direkt olarak eylemin kendisine odaklanır. Tüm bu klinik belirtiler göz önüne alındığında, kompulsif satın alma ve bağımlılık arasında benzerlik olduğu sonucuna ulaşılabilir (Lejoyeux ve Weinstein, 2010: 2). Literatürde yapılan çalışmalar incelendiğinde kompulsif satın alma davranışına çeşitli duygu durum bozukluklarının, bilhassa depresyonun eşlik ettiği görülmüştür (Tamam, Diler ve Özpoyraz, 1998: 227). McElroy ve diğerleri (1994: 245) yaptıkları bir çalışmada yirmi hasta incelemiş ve olguların %70'inin oniomania semptomlarından bir yıl önce, %30'unun ise oniomania semptomlarından bir yıl kadar sonra depresyon belirtileri gösterdiğini ortaya koymuşlardır. Lejoyeux'dan aktaran Tamam ve diğerleri (1998: 226) 1996 ve 1997 yılında yapılan iki ayrı klinik çalışmada, depresyon tanısı almış hastaların depresyona paralel olarak yaklaşık %2 ile %30 arasında kompulsif satın alma davranışı sergilediklerini ortaya koymuşlardır.

Oniomaniaya eşlik eden duygu durum bozukluklarından bir diğeri ise; düşük benlik saygısıdır. Kuo'dan aktaran Tamam ve diğerlerine (1998: 227) göre ebeveyn ilişkisinin yeterince tatmin edici olmadığı ailelerde çocukta benlik saygısında düşüş gözlemlenmektedir. Çocukların benlik saygısındaki bu boşluğu sürekli bir şeyler alarak doldurmaya çalıştıkları ve süreğen şekilde devam eden bu satın alımın kompulsif satın alma davranışına neden olduğu ortaya konulmuştur.

5. Oniomania ve Psikolojik Faktörler

5.1. Depresyon

Kökeni Latince ‘Depressus’ kelimesine dayanan depresyon; dibe doğru çekilmiş, donuk, gamlı kederli anlamlarına gelmektedir (Basha ve Kaya, 2016: 2071). Köknel (2005: 2), depresyon kavramının Türkçe karşılığını ‘ruhen bitkinlik ve tükenmişlik hâli’ olarak ortaya koymuştur. Sharp ve Lipsky (2002: 1001) ise depresyonu; suçluluk, umutsuzluk, yalnızlık, çaresizlik, tükenmişlik gibi bir dizi olumsuz duyguya ek olarak bireyde görülen somatik bozuklukların toplamı şeklinde tanımlamaktadır.

Depresyon, DSM-5 (Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabı) tanı kriterlerine göre incelendiğinde;

- En az iki yıl süreyle çoğu gün ya da günün büyük bir kısmında bireyin farkında olup dile getirdiği ya da etrafı tarafından gözlemlenen, kişide var olan çökkünlük durumudur.
- Aşırı yeme/ yeme isteğinde azalma, uykusuzluk çekme/ aşırı uyuma, dikkat dağınıklığı ve karar vermede güçlük, enerji düzeyinde gözle görünür bir azalma ve bitkinlik, benlik saygısında düşüş son olarak umutsuzluk duygularından en az beşinin bireyde var olması gerekmektedir.

Depresyon toplumda oldukça yaygın olmasının yanında tüm diğer hastalıkların etiyolojisi arasında dördüncü sırada yer almaktadır. 2004 yılında yapılan bir çalışmada, dünya çapında hastaları ve toplumu etkileyen önemli bir halk sağlığı sorunu olduğu ortaya konulmuştur (Üstün, Ayuso-Mateos, Chatterji, Mathers ve Murray, 2004: 386). Yumuşak ve Boz’dan aktaran Türker (2019: 22) ise depresyonun 2020 yılı itibariyle dünyada en sık görülen ikinci bozukluk olacağını ortaya koymuştur.

Depresyonun etiyolojisi incelendiğinde, temelde biyolojik faktörlerden söz edilebilir. Thapar’dan aktaran Alşen (2012: 5), depresyonun ortaya çıkış sebebinin; %40 oranında genetik faktörlere dayandığını, geri kalan yüzdesinin ise çevresel faktör kaynaklı olduğunu ileri sürmüştür. Öte yandan stresli bir yaşam diğer psikiyatrik bozukluklarla birlikte depresyonu da tetiklemektedir. Stresli yaşantılar bazı bireylerde depresyon belirtilerini açığa çıkarırken, bazı bireylerde ise depresyona yatkınlığı arttırmaktadır (Alşen, 2012: 6). Bowlby’den aktaran Alşen’e (2012:7) göre bebeklik dönemi bağlanma stiline bireyin ileriki yaşlarına etkisi oldukça güçlüdür. Diğer yandan erken dönem bağlanma kalitesinin bireyin yaşantısının belli bir döneminde ortaya çıkan depresyon ve anksiyete ile pozitif yönlü ilişkisi olduğunu ortaya koyan birçok çalışma mevcuttur. Ebeveynlerin

... (akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

çocuğa karşı tutumu ve aile içi ilişki, son olarak kişiler arası ilişkiler de bireyde depresyonu tetikleyici nedenler arasında görülebilmektedir (Alşen, 2012: 11).

Ayazoğlu (2019:12), oniomania ve depresyon arasındaki ilişkiyi genel çerçevede inceleyerek depresyonun; kompulsif satın alma davranışı olan bireylerde en sık görülen bozukluklardan biri olduğunu ortaya koymuştur. Mueller'dan aktaran Ayazoğlu (2019: 13) 2007 yılında yürütülen bir çalışmada kompulsif satın alma bozukluğu olan bireylerin %68'inin yaşam boyu herhangi bir duygusal bozukluk çektiklerini ortaya koymuştur. Diğer yandan kompulsif satın alma; bireyin psikolojik baskılarını ve birikmiş sorunları yönetmede aynı zamanda sosyal yaşamdaki eksiklik, düşük ruh hâli ve çaresizlik duygularını ötelemede bir nevi savunma mekanizması olarak kullanılmaktadır (Bani-Rshaid ve Alghraibeh, 2017: 7).

Oniomania ve depresyon arasındaki ilişki spesifik bir şekilde açık olmasa da literatürde yapılan çalışmalar ikisi arasındaki güçlü bağı ortaya koymaktadır (Thomas, Al-Menhali ve Humeidan, 2016: 357). Williams'ın (2012: 89) yaptığı araştırmada, depresyon; kompulsif satın alma davranışı akabinde gerçekleşen sosyal, finansal ve içsel problemlerin bir sonucu olabilme ihtimalinin yanı sıra, kompulsif satın alma davranışı olumsuz duygusal durum ve hassas kişiliğin bir sonucu da olabilir. Başka bir deyişle kompulsif satın alma davranışı ve depresyon arasında neden sonuç ilişkisi bağlamında değişkenlik olabileceği ortaya konulmuştur.

5.2. Benlik Saygısı:

Benlik kavramına dair yaklaşık bir asrı geçkin ilk araştırmalar, benlik kavramına ışık tutsa da kavramın terminolojisi ve tanımı üzerine kesin bir kavram bütünlüğü bulunmamaktadır (Tukuş, 2010:14). Benlik kavramı psikanalitik kuram bakımından incelendiğinde tüm id, ego, süpereo kavramlarını karşılamaktadır (Altıntaş ve Gültekin, 2014: 4). Analitik kuram çerçevesinde bakıldığında, ego bilinç ile; *benlik* ise kişiliğin bilinçdışı boyutu ile ilişkilendirilmiş ve doğuştan itibaren var olduğu savunulmuştur (Altıntaş ve Gültekin, 2014: 23). Karen Horney'den aktaran İnanç ve diğerleri (2017: 91-93), benlik kavramını bireyin istek, kontrol ve karar mercii olarak tanımlamışlardır. Benliğin yanında özellikle "gerçek benlik" kavramına vurgu yapılmış ve bireyin gerçek benliğinin gelişimi desteklenmiştir. Gerçek benliğin sağlıklı gelişimi, bireyin karar verebilme ve verdiği kararın sorumluluğunu alabilme becerisini geliştirirken; gerçek benlikteki bozulma kişinin kendine yabancılaşmasına sebep olur, benliğinden uzaklaşan birey ya yönetilir ya da aşırı baskın olmaya çalışarak gerçek benlikten bir parça daha uzaklaşır. Erikson'dan aktaran Tukuş (2010: 15),

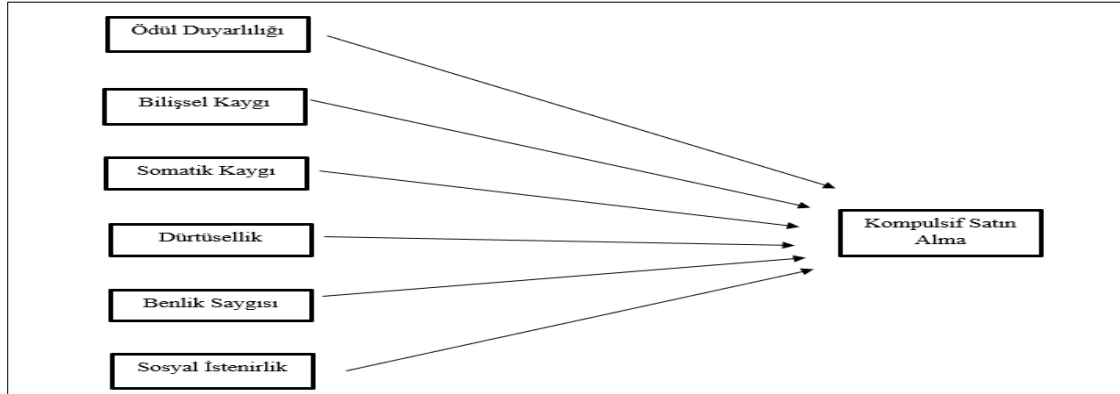
... (akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

benlik kavramının, gelişim dönemindeki kritik evrelerin her birinde ayrı ayrı şekillendiğini ve her bir dönemin birbirine katkı sağlayarak ilerlediğini belirtmiştir.

Benlik saygısı bireyin kendini değerlendirmesi ile bağlantılı bir terimdir. Benlik saygısı mental ve sosyal iyi oluşu olumlu etkiler çünkü benlik saygısı yüksek birey kendi kapasitesini ve beklentilerini yüksek tutar. Olumlu benlik saygısı yalnızca mental iyi oluşa katkıda bulunmakla kalmaz aynı zamanda fiziksel sağlık ve pozitif sosyal yaşantı için de artı sunar. Bunun aksi şekilde düşük benlik saygısı ise düşük sosyal uyum, depresyon, yeme bozuklukları, anksiyete, şiddet ve bağımlılık davranışlarını tetikler. (Mann, Hosman, Schaalma ve Vries, 2004: 357-358).

Oniomania ve benlik saygısı arasındaki ilişki incelendiğinde, Kuo'dan aktaran Tamam ve diğerleri (1998: 227), çocuk ile anne- baba arasındaki ilişkinin eksik veya doyurucu olmadığı ailelerde, çocukta benlik saygısında düşüş gözlemlendiğini ortaya koymuşlardır. Sonuçta çocuk bu eksikliğin yarattığı boşluğu doldurmak ve benlik saygısını arttırmak adına sürekli bir şeyler alır. Artarak devam eden bu satın alım akabinde kompulsif satın alma davranışına dönüşebilir. Kompulsif satın alma davranışı sergileyen bireyler incelendiğinde belli bir kesiminde de benlik kaygısı olduğu ve temelde bu kaygıyı azaltmak, toplumda kabul görmek amacıyla satın alma davranışı sergiledikleri ortaya konulmuştur (Okutan, Bora ve Altunışık, 2013: 122). Nitekim Şekil 1'de görülen Davenport ve diğerlerinin (2012: 478) yaptıkları araştırmaya ait veriler de bu yönde açık kanıt oluşturmaktadır.

Şekil 1. Kompulsif Satın Almanın Test Edilmiş Modelini Gösteren Yol Diyagramı

Şekilden de görüldüğü üzere düşük benlik saygısı, kompulsif satın alma davranışının sebepleri arasında görülmüştür. Böylece, oniomania ve benlik saygısı arasında doğrudan bağlantı olduğunu ifade etmek yanlış bir genelleme olmayacaktır.

6. Sonuç

Bu çalışmada, oniomania (alışveriş bağımlılığı) kavramı detaylı bir şekilde ele alınmış ve kavram ergenlik dönemi çerçevesinde incelenmiştir. Çalışmanın özünde, kontrolsüz ve ihtiyaç dışı satın alımla depresyon ve benlik saygısı arasındaki ilişkinin yordanması hedeflenmiştir.

Alışveriş, günlük hayatın temel eylemlerindendir. Ancak alışveriş davranışı kompulsif (irade dışı) hâle geldiğinde, bireyde duygusal ve maddi zarara yol açabilmektedir. Erken çocukluk dönemi yaşantıları, olumsuz ebeveyn tutumları, aynı zamanda gözlemleyerek öğrenme olarak da anılan sosyal aktarım ve bireyin olumsuz duygu durumlarından kaçışı gibi faktörler oniomania davranışının tetikleyicileri arasında değerlendirilebilir. Bununla birlikte oniomaniaya eşlik eden psikolojik bozukluklar incelendiğinde, özellikle yapılan birkaç araştırmada oniomanianın depresyon ile ilişkisinin olabileceği vurgulanmıştır. Diğer yandan literatür incelendiğinde, bireyin toplumda kabul görmek ve benlik saygısını artırmak amacıyla kontrolsüz tüketime yöneldiği, sonuçta hızla artan tüketim eyleminin, dürtüsel davranışlar arasında değerlendirilen kompulsif satın alma davranışına sebep olabileceği görülmüştür.

Alışveriş, günümüz toplumunun önde gelen eylemleri arasında olmakla birlikte; teknolojiye yaşanan gelişmeler, alışverişi daha kolay ve erişilebilir hâle getirmiştir. Toplumun kontrolsüz ve bilinçsiz tüketim eylemi göz önüne alındığında, "kompulsif satın alım" kavramının incelenmesi ve davranışa eşlik eden psikolojik semptomların ortaya konulması gerektiği düşünülmektedir. Diğer yandan oniomania kavramına ilişkin literatürde var olan sınırlı sayıdaki çalışmalar incelendiğinde, kompulsif satın alma davranışının depresyon ve benlik saygısı değişkenleriyle bir arada incelendiği bir çalışma bulunmamaktadır. Oniomania, benlik saygısı ve depresyon kavramları arasındaki ilişkilerin bir arada incelendiği bu çalışmayla literatüre katkı sağlanarak farklı bir bakış açısı kazandırabilir.

Kaynakça

Alparslan, A. H. (2012). Ergen Ruh Sağlığı ve Spor. *Kocaeli Tıp Dergisi*, 13(3), 181-185.

Alşen, S. (2012). Çocuklar İçin Depresyon Değerlendirme Ölçeği-Gözden Geçirilmiş Formunun Türkçe Uyarlanmasının Türk Populasyonundaki Ergenlerde Psikometrik Özellikleri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Uzmanlık Tezi*. İzmir.

Altıntaş, E., ve Gültekin, M. (2004). Psikolojik Danışma Kuramları. (s. 1-23). Ankara: Nobel Yayınları.

Amerikan Psikiyatri Birliği (Köroğlu E., Çev.) (2013). *Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı (DSM-5)*. Ankara: Hekimler Yayın Birliği.

...

(akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

- Ayazoğlu, B. A. (2019). Anadolu Bölgesi'nde Alışveriş Bağımlılığı ile Psikolojik Semptomlar Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Klinik Psikoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul.
- Ayazoğlu, B. A., Aksu, M., Ünübol, H., ve Sayar, G. H. (2019). Alışveriş Bağımlılığı. *Etkileşim Dergisi*, 2(4), 44-64.
- Bani-Rshaid, A. M., ve Alghraibeh, A. M. (2017). Relationship between Compulsive Buying and Depressive Symptoms among Males and Females. *Journal of Obsessive-Compulsive and Related Disorders*, 1-9.
- Basha, E., ve Kaya, M. (2016). Depression, Anxiety and Stress Scale (DASS): The Study of Validity and Reliability. *Universal Journal of Educational Research*, 4(12), 2701-2705.
- Baumeister, R. F. (2002). Yielding to temptation: Self-Control Failure, İmpulsive Purchasing, and Consumer Behavior. *Journal Of Consumer Research*, 28(4), 670- 676.
- Christenson, G., Faber, R., Zwaan, M. D., Raymond, N. C., Specker, S. M., Ekern, M. D., . . . Eckert, E. D. (1994). Compulsive Buying: Descriptive Characteristics and Psychiatric Comorbidity. *The Journal of Clinical Psychiatry*, 55(1), 5-11.
- Cloutier, R. (1994). Ergenlik Psikolojisinde Kuramlar (O. Bekir, Çev.). *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*(2), 875-904.
- Çutuk, Z. A. (2017). Ergenlik Döneminde Depresyon, Kaygı ve Stres. *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 109-137.
- Davenport, K., Houston, J. E., ve Griffiths, M. D. (2012). Excessive Eating and Compulsive Buying Behaviours in Women: An Empirical Pilot Study Examining Reward Sensitivity, Anxiety, Impulsivity, Self-Esteem and Social Desirability. *Ment Health Addiction*(10), 474-489.
- Derman, O. (2008). Ergenlerde Psikososyal Gelişim. *Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Adölesan Sağlığı* 2, (s. 19-21). İstanbul.
- Dittmar, H. (2005). Compulsive Buying – A Growing Concern? An Examination of Gender, Age, and Endorsement of Materialistic Values as Predictors. *British Journal of Psychology*, 96(4), 467-491.
- Ertem, Ü., ve Yazıcı, S. (2006). Ergenlik Döneminde Psiko-Sosyal Sorunlar ve Depresyon. *Aile ve Toplum*, 3(9), 7-12.
- Iqbal, N., ve Aslam, N. (2016). Materialism, Depression, and Compulsive Buying among University Students. *The International Journal of Indian Psychology*, 3(2), 91-102.
- Işık, Ş. (2016). *Eğitim Psikolojisi* (s. 162-165). içinde Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Köknel, Ö. (2005). *Ruhsal Çöküntü: Depresyon*. İstanbul: Altın Kitap Yayınevi.
- Kuo, H. (1996). Compulsive Buying Widespread among College- Age Consumers. *The Baylor Lariat*, 102(1), 1-2.
- Lejoyeux, M., ve Weinstein, A. (2010). Compulsive Buying. *The American Journal of Drug and Alcohol Abuse*, 1-6.
- Lejoyeux, M., Ades, J., Tassain, V., ve Solomon, J. (1996). Phenomenology and Psychopathology of Uncontrolled Buying. *American Journal of Psychiatry*, 12(153), 1524-1529.

- ... (akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)
- Lejoyeux, M., Tassain, V., Solomon, J., ve Adès, J. (1997). Study of Compulsive Buying in Depressed Patients. *The Journal of Clinical Psychiatry*, 58(4), 169-173.
- Mann, M., Hosman, C. M., Schaalma, H. P., ve Vries, N. K. (2004). Self-Esteem in a Broad-Spectrum Approach for Mental Health Promotion. *Health Education Research*, 4(19), 357-372.
- McElroy, S. L., Keck, P. E., Pope, H. G., Smith, J. M., ve Strakowski, S. M. (1994). Compulsive Buying: a Report of 20 Cases. *The Journal of Clinical Psychiatry*, 55(6), 242-248.
- Mueller, A., E.Mitchell, J., Mertens, C., Mueller, U., Silbermann, A., Burgard, M., ve Zwaan, M. (2007). Comparison of Treatment Seeking Compulsive Buyers in Germany and the United States. *Behaviour Research and Therapy*, 45(7), 1629-1638.
- Odabaşı. (2006). *Tüketim Kültürü*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- O'Gunn, T. C., ve Faber, R. J. (1989). Compulsive Buying: A Phenomenological Exploration. *Journal of Consumer Research*, 2(16), 147-157.
- Okutan, S., Bora, B., ve Altunışık, R. (2013). Keşifsel Satın Alma Eğilimleri ve Bu Eğilimlerin Plansız, Kompulsif ve Hedonik Satın Alma Tarzlarıyla Olan İlişkinin İncelenmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8(3), 117-136.
- Öztürk, O. (1985). *Psikanaliz ve Psikoterapi*. Ankara: Nobel Tıp Kitapevi.
- Roberts, J. A., ve Roberts, C. (2012). Stress, Gender And Compulsive Buying Among Early Adolescent. *Young Consumers*, 2(13), 113-123.
- Roberts, J. A., Manolis, C., ve Tanner, J. F. (2006). Adolescent Autonomy and the Impact of Family Structure on Materialism and Compulsive Buying. *Journal of Marketing Theory and Practice*, 14(4), 301-314.
- Sharp, L. K., ve Lipsky, M. S. (2002). Screening for Depression Across the Lifespan: a Review of Measures for Use in Primary Care Settings. *American Family Physician*, 66(6), 1001-1008.
- Sussman, S., Lisha, N., ve Griffiths, M. (2011). Prevalence of the Addictions: A Problem of the Majority or the. *Eval Health Prof.*, 34(1), 3-56.
- Tamam, L., Diler, R., ve Özpoayraz, N. (1998). Kompulsif Satın Alma: Bir Gözden Geçirme. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 9(3), 224-230.
- Thapar, A., ve McGuffin, P. (1996). Genetic Influences on Life Events in Childhood. *Psychological Medicine*, 26(4), 813-820.
- Thomas, J., SalwaAl-Menhali, ve Humeidan, M. (2016). Compulsive Buying and Depressive Symptoms Among Female Citizens of the United Arab Emirates. *Elsevier*, 357-360.
- Tukuş, L. (2010). Benlik Saygısı Değerlendirme Ölçeği Kısa Formu Türkçe Güvenilirlik ve Geçerlilik Çalışması. *Kocaeli Üniversitesi Tıp Fakültesi Tez Çalışması*. Kocaeli.
- Tunç, Z., ve Kolburan, Z. G. (2019). Ergenlik Döneminde Benlik Saygısı ile Sigara Bağımlılığı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Aydın Toplum ve İnsan Dergisi*, 5(1), 55-70.
- Türker, Y. B. (2019, Ocak). Parayla Saadet Olur Mu?: Kompulsif Çevrimiçi Satın Alma Davranışlarıyla İlgili Değişkenlerinin İncelenmesi ve Bergen Alışveriş Bağımlılığı Ölçeği'nin Türkçe'ye Uyarlanması . *Klinik Psikoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*. Ankara.

...

(akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

Üstün, T. B., Ayuso-Mateos, J. L., Chatterji, S., Mathers, C., ve Murray, C. J. (2004). Global Burden of Depressive Disorders In The Year 2000. *British Journal Of Psychiatry*, 386-392.

Williams, A. D. (2012). Evaluation of the Mood Repair Hypothesis of Compulsive Buying. *Open Journal of Psychiatry*, 2, 83-90.

Yerlikaya, E. E., ve İnanç, B. Y. (2017). *Kişilik Kuramları* (s. 91-109). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Yılmaz, Ş. (2019). Karadeniz Bölgesi'nde Alışveriş Bağımlılığı Olan Bireylerin Psikolojik Semptomları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul.

Yumuşak, S., ve Boz, H. (2013). Konaklama İşletmelerinde Çalışanların Mevsimsel Duygudurum Düzeylerinin Etkisi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(2), 371-394.

Çatışma Beyanı: Bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek kişi ya da finansal ilişki yoktur, dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek ve Teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı: Bu araştırma, Etik Kurul Kararı gerektiren makaleler arasında yer almamaktadır.

Katkı Oranı: Yazarlar makaleye eşit oranda katkıda bulunmuştur.